Türkiye'de İnsan Hakları Alanında Yazılmış Eserler Üzerine Bir Değerlendirme

Hazırlayan: Cavidan SOYKAN*

Son yıllarda Türkiye'de, insan hakları alanında yapılan yayınlarda büyük bir artış olmuştur. Özellikle, Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunu kabul etmesi ve bunun sonucunda da Mahkeme'ye aleyhinde en çok başvurulan ülkelerden biri haline gelmesi, bu alanda yapılan yayınların sayısını bir anda arttırmıştır. Ancak tam da bu nedenle, yapılan yayınlar daha çok Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve onun uygulaması boyutu ile sınırlı kalmış; ders kitabı niteliğinde, alana özgü ve kapsamlı eserlerin sayısı bir elin parmaklarını geçememiştir. Yine de, yapılan bu sınırlı sayıda yayın açısından baktığımızda bile, Türkiye'de insan hakları alanında 25-30 yıl öncesine göre büyük bir aşama kaydedildiğini söylemek abartılı bir tespit olmayacaktır. Bu alanda verilen eserleri kronolojik bir bakış açısıyla değerlendirmek, bu tespitin yapılmasını kolaylaştıracak bir yaklaşım biçimi olabilir.

İnsan hakları, pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de önceleri bir iç hukuk, anayasa hukuku sorunu olarak algılanmıştır. Bunun sonucu olarak da, bu alanda verilen ilk eserler konuyu anayasa hukuku bağlamında ele almıştır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Profesörü İlhan Akın tarafından yazılan ve ikinci baskısı 1968 yılında yapılan "Temel Hak ve Özgürlükler" isimli kitap, bu yaklaşım içerisinde yazılmış eserlerden bir tanesidir. Tarihsel bir perspektiften farklı ülkelerde ve Osmanlı'da kamu özgürlükleri kavramının gelişim seyrini ortaya koyan bu eserde, yazarın öncelikli amacı hak ve özgürlüklerin farklı devlet düzenlerinde ne gibi değişikliklere uğradıklarını ana hatlarıyla ortaya koyabilmek olmuştur. Eserde yazar, bu alandaki verilerin tarihsel bir dökümünü yaparak insan hakları kavramının ve yeni yeni oluşan insan hakları hukukunun kapsamını belirlemeye çalışmış ve bugün için de hala geçerliliğini koruyan ve bu alanda yazan yazarlarca da benimsenen bir yöntem geliştirmiştir.

Öte yandan, insan haklarının giderek devletlerin iç işi olmaktan çıkması, uluslararası ve bölgesel düzeyde koruma mekanizmaları

---

* Araştırma Görevlisi Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER, Cilt 2, Sayı 6, Yaz 2005, s. 197-202

öngören antlaşmaların sayısının artması, zaman içerisinde konunun uluslararası politika bağlamında da ele alınması gerekliliğini doğurmuştur.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde de bir dönem ders kitabı olarak okutulan "İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları" kitabıyla Münci Kapani, işte bu eksikliği gidermeyi amaçlamıştır. Kitabını iki ana bölüme ayıran Kapani, ilk bölümde "İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları" başlığı altında Birleşmiş Milletler düzeyinde hazırlanan İkiz Sözleşmelere, bölgesel düzeyde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı'na, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) belgelerine yer vermiştir. Bu bölümü, insan hakları alanında faaliyet gösteren belli başlı devlet dışı uluslararası kuruluşları tanıtarak kapatan Kapani, böylelikle kitabın yazılış amacına uygun olarak fazla teknik ayrıntıya girmeden bu alana ilgi duyanlara genel bilgiler vermekle yetinmiştir. "İnsan Haklarına İlişkin Konular ve Sorunlar" başlığını taşıyan ikinci bölümde ise yazar, konuya yaklaşımına da uygun olarak insan hakları ile egemenlik, uluslararası politika ve azgelişmişlik gibi konuların bağlantısını irdelemiştir.

Akın ve Kapani'nin eserlerinden sonra konunun çok boyutluluğu yazarlar tarafından daha iyi görülmüş olacak ki, özerk bir bilim dalı olarak insan haklarının kapsamını ve sınırlarını ortaya koymaya çalışan eserler verilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda yazılan ilk kitap ise, o dönem için Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Bilim Dalı Başkanı olan Prof. Dr. Tekin Akıllıoğlu tarafından yazılan "İnsan Hakları -I- Kavramlar, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri" olmuştur. Akıllıoğlu ders kitabı olarak hazırladığı bu kitabında, öncelikle bağımsız bir hukuk dalı olarak insan haklarını kuran kavram ve kuralları, bu kuralların işlevlerini ve bu dala egemen olan kendine özgü yaklaşım biçimini ortaya koymaya çalışmıştır.

İlk baskısını 1995 yılında yapan ve şu an için yeni baskısı bulunmayan bu kitapta Akıllıoğlu, başta insan hakları hukukuna dair çizdiği temel çerçeve ekseninde önce bu hukuk dalının ulusal ve uluslararası kaynaklarını ortaya koymuş, daha sonra ise ulusal ve uluslararası düzeydeki koruma mekanizmalarını incelemiştir. Bağımsız bir disiplin olarak insan haklarına dair kapsamlı bir eser verme amacı güden Akıllıoğlu, bu nedenle sadece Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmeleri incelemekle yetinmemiş, aynı zamanda bölgesel düzeyde Amerikan Devletleri Koruma Sistemi'ne ve Afrika Sözleşmesi Sistemi'ne de kitabında kapsamlı olarak yer vermiştir.

Uluslararası düzeyi iç hukukla bağlantılı olarak ele alan, insan hakları hukukunun yanı sıra uluslararası ceza hukuku ve insancıl hukukun temel kavramlarına da yabancı dillerdeki karşılıklarına da yer vererek açıklama getiren kitabın, "Sınırlama Sorunları, Kuram ve Uygulama" başlığı ile ikinci bir cildinin de hazırlanması düşünülmüş, ancak bu düşünce hayata geçirilememiştir.

Bu alanda Akıllıoğlu'ndan sonra benzer bir yaklaşım benimseyen bir diğer yazar da İbrahim Ö. Kaboğlu olmuştur. "İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı" alt başlığını taşıyan "Özgürlükler Hukuku" adlı kitabında yazar, bir anayasa hukukçusu olmasının da etkisiyle son yıllarda iç hukukta insan haklarına ilişkin kaydedilen gelişmeleri ayrıntılı bir şekilde işleme imkanı bulmuştur.

Akıllıoğlu gibi çalışmasının en başında insan haklarına dair özgürlük, eşitlik ve insan onuru gibi eksen kavramlar üzerinden bu bilim dalının özerkliğini kurgulamaya ve böylelikle de kendine has bir yaklaşım biçimi ortaya koymaya çalışan yazar, Akıllıoğlu'ndan farklı olarak ise bir ders kitabı yazma kaygısı gütmemiştir. Kitabın bu kadar kolay okunur olması da yazarın bu yaklaşımına bağlanabilir.

Kitabını iki ana bölüme ayıran yazar, ilk bölümde insan haklarının, kendi tabiriyle "özgürlükler hukuku"'nun genel kuramını ortaya koymaya çalışmış, bunun için de özgürlükler hukukunun oluşumu başlığı altında kuşaklar sınıflandırmasından yararlanmıştır. İlk ana bölümde, özgürlükler hukukunun hem ulusal hem de uluslararası kaynaklarına ayrıntılı bir şekilde yer veren yazar, bu bölümde ayrıca sınırlandırma sorununa ve iç hukuktaki güvence mekanizmaları ile uluslararası koruma sistemlerine de değinmiştir. Yazar, kitabın ikinci ana bölümünü de bu sınıflandırmaya dayanarak kişisel ve siyasal haklar, iktisadi, sosyal ve kültürel haklar ve dayanışma hakları başlıkları altında her bir hakkı ayrı ayrı ele alarak yazmıştır. Yazarın her bir bölüm içerisindeki alt başlıkların sonunda, o konuya ilişkin derinlemesine okuma yapmak isteyenlere bir kaynakça sunması da, kitabın bu alanda çalışanların işini kolaylaştıracak bir başka faydalı yönü olmuştur.

Benzer bir yaklaşım ile yazılan ve bu alanda içerik açısından en kapsamlı eser olarak nitelendirebilecek bir diğer kitap ise, Prof. Dr. Mehmet Semih Gemalmaz tarafından yazılan "Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş" isimli kitaptır.

Gemalmaz bu kitabında, Kaboğlu ve Akıllıoğlu'ndan farklı olarak, önce insan hakları kavramının ve hukukunun dünya üzerindeki tarihsel gelişimini ve temellerini ayrıntılı olarak ele almış, daha sonrasında ise bu veriler üzerinden ulusalüstü insan hakları hukukunun genel teorisini oluşturmaya çalışmıştır. Bunun için ilk başlıkta Antik Yu-

nan'dan günümüze tarihsel bir perspektif içerisinde düşünce, eylem ve kuram olarak insan haklarının gelişimini anlatan yazar, ikinci başlıkta ise insan hakları hukukunun gerek Milletler Cemiyeti dönemindeki gerekse II. Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler dönemindeki oluşumunu aktarmıştır. Yazar ayrıca bu alandaki diğer kitaplardan farklı olarak kitabının, "İnsan Hakları Kavramının Temellendirilmesi" adını taşıyan üçüncü başlığı altında "Kültürel Görecelilik-Kültürel Çoğulculuk" tartışmalarına da yer vermiştir.

Gemalmaz kitabında ayrıca, dünya üzerindeki bölgesel koruma mekanizmalarının neredeyse tamamına dair ayrıntılı bilgiler vermiştir. Mevcut insan hakları kitaplarından farklı olarak Arap/İslam Çevresi ve Asya-Pasifik Bölgesi'ne ilişkin bilgilere de yer veren yazar, ayrıca geleneksel kültür çevreleri olarak nitelendirilen Çin, Japonya ve Hindistan'daki insan hakları algısı ile İslam Öğretisi'nde insan hakları anlayışına dair bilgilere de kitabında kapsamlı olarak yer vermiştir. Dünya üzerinde tarihsel verilerin anayasalar, yeri geldiğinde yasalar, bildirgeler ve sözleşmeler üzerinden tam bir dökümünü yapan Gemalmaz'ın kitabı, bir nevi insan hakları teorisinin gelişim tarihi olarak da okunabilir.

Her ne kadar insan haklarının kendine özgü bir alan olarak kapsamını tespit etmeye yönelik olsa da, bunu diğer yazarlardan farklı olarak hukuksal metinler üzerinden değil de konuyu daha çok düşünsel, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla değerlendirerek yapmaya çalışan yazarlar da bulunmaktadır.

Bu yazarlardan biri olan Prof. Dr. Anıl Çeçen, "İnsan Hakları" adını taşıyan kitabında, bu yaklaşım tarzını benimsemiştir. İnsan haklarının, demokrasi, devlet, ekonomi, kültür, hukuk ve politika ile olan ilişkisini, ayrı ayrı alt başlıklarda inceleyen Çeçen, böylelikle konuya değişik açılardan yaklaşarak bir bütünsellik yakalamayı amaçlamıştır. Diğer yazarlardan farklı olarak, insan haklarının hukuk ötesinde de temelleri bulunduğunu göstermesi açısından Çeçen'in bu yaklaşımı faydalı olsa da, yazarın çalışması bu haliyle, bu alandaki diğer eserlere kıyasla yüzeysel kalmaktan kurtulamamaktadır.

Yazının başında da belirtildiği üzere, son yıllarda insan hakları alanında çıkmış kitaplar daha çok Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi üzerine odaklanmış bulunmaktadır. Bunun dışında Türkiye'nin taraf olduğu diğer bölgesel ve uluslararası koruma mekanizmaları, yazarlardan gereken ilgiyi görememektedir. Bu nedenle 2004 yılında Prof. Dr. Mesut Gülmez tarafından yazılan "Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması" adlı eser bu alandaki boşluğu doldurmak üzere atılmış önemli bir adım olarak nitelendirilebilir. Ancak yine de hâlâ,

özerk bir disiplin olarak insan haklarını kuramsal boyutu ile birlikte irdeleyen ve dünya üzerindeki koruma sistemlerine karşılaştırmalı olarak yer veren kapsamlı eserlere olan ihtiyaç devam etmektedir.

Hukuk, sosyoloji, felsefe, tarih gibi farklı disiplinlerin kavşak noktasında yer alan insan hakları alanı, uluslararası ilişkiler disiplininin de konuları arasında yer almaktadır. Gerek İkinci Dünya Savaşı sonrasında ulusal mekanizmaların yetersizliği karşısında insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalarla oluşturulan ulusüstü koruma sistemlerinin uluslararası hukukun bir parçasını oluşturması, gerekse bu antlaşmaların uygulanmasının devletlerarası ilişkilerin konusunu oluşturması nedeniyle insan hakları, uluslararası ilişkiler disiplini ile yakın bir ilişki içerisindedir. Bu nedenle, özellikle uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde ve uluslararası hukuk bağlamında, insan hakları hukuku eğitimine yer verilmesi ve bu eğitimin alana özgü ve kapsamlı bir kaynağa dayanması, uluslararası ilişkiler disiplininin teori ve pratiği açısından da oldukça faydalı olacaktır.

İncelenen Eserler

Akıllıoğlu, Tekin, *İnsan Hakları I, Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri*, Ankara, A.Ü. S.B.F. İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 1995.

Akın, İlhan, *Temel Hak ve Özgürlükler*, 2. baskı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1968

Çeçen, Anıl, *İnsan Hakları*, 3. baskı, Ankara, Savaş Yayınları, 2000.

Gemalmaz, Mehmet Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, 4. baskı, İstanbul, Beta, 2003.

Gülmez, Mesut, *Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması*, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2004.

Kaboğlu, İbrahim Ö., *Özgürlükler Hukuku (İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı)*, 6. baskı, Ankara, İmge, 2002.

Kapani, Münci, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, 2. baskı, Ankara, Bilgi, 1991.